

Lähme, hellad, hiisi mööda

Kriisikindlus ja maastiku mälu

Reeli Reinaus. *Hiietantsijad*. [Tartu:] Kirjastus Ronk Ronk, 2025. 367 lk.

Viljaka noorte- ja lastekirjanikuna tuntud Reeli Reinaus on kirjutanud panoraam-romaan, mis võiks oma erinäoliste tegelaste ja päevakajaliste teemadega kõnetada üsna laia lugejaskonda. Juba romaani pealkirjast nähtub seos autori teise olulise tegevusalaga folkloristika, täpsemalt kohapärimuse vallas: Reinaus on näiteks koostanud Hageri kihelkonna kohapärimuse akadeemilise kogumiku¹ ning aastaid inventeerinud muinsuskaitseameti tellimisel ajaloolisi looduslikke pühapaiku.²

Senises vastuvõtus on „Hiietantsijad” ennast tõestanud tugeva romaanina, vast ka ühe olulisemana mullu ilmunutest: sellest annab tunnistust A. H. Tammsaare kirjanduspreemia nominendi tiitel. Made Luiga paigutab teose aasta pikema proosa ülevaates „paremate nopete” hulka, „mida loodetavasti loetakse ka mõni aasta pärast nende ilmumist”. Tõsi küll, Luiga heidab romaanile ette tegelaste rohkust (seal olla „igast vanusest ja soost maailmalõpu-kartjaid”) ja nende arengu puudumist ning „niigi ülekultiveeritud motiivide” kasutamist, mis tundub mõneti ebaõiglane.³

¹ Keerdus kadakas ja kadunud haned. Hageri kohapärimus. (Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused. Commentationes Archivi Traditionum Popularium Estoniae 36.) Koost R. Reinaus. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2023.

² Vt P. Kama, Eesti ajalooliste looduslike pühapaikade inventuurist ja kaitsest 2022. aastal. – Mäetagused 2022, nr 83, lk 211–218. <https://doi.org/10.7592/MT2022.83.kama>

³ M. Luiga, Lahja lehma aasta pikas proosas. – Looming 2026, nr 3, lk 375, 377.

Retseptisioon on arutatud, kas ja kui-võrd on „Hiietantsijad” noorteromaan. Elle-Mari Talivee märgib,⁴ et osa romaani tegelasi pärineb justkui Reinausi noortele ja lastele kirjutatud raamatutest, kuid on suuremaks kasvanud. Kaks kuuest tegelasest, kelle vaatenurki romaan esitab, on gümnaasiumi lõpuklassides käivad teismelised ja nende valikud suhetes eakaaslastega, sotsiaalmeedias ning iseenda ja muu maailma tulevikuga seoses (ühes karakterite arenguga) moodustavad teose mitmest kandvast talast ühe.

„Hiietantsijaid” lugedes tulid meelde Karl Ristikivi „Kõik, mis kunagi oli” (1946) ja „Ei juhtunud midagi” (1947). Sarnaste joontena võib nimetada õige mitme tegelase vahel nihkuvat vaatepunkti, peaaegu dokumentaalsuseni küündivat detailitapset pilku keskkonna ja olude kirjeldamisel ning mõnevõrra ärevat õhkkonda. Enamasti Reinausi teoses eriti midagi ei juhtu ka, kirjeldatud vestlused ja tegemised on igale tegelasele harjumuspärased ja süüvivad tüüpilisse, mitte eripärasesse. Selline hea olukirjeldus tundub kas või kultuuriloolis-etnograafiliselt väärtuslik. Jääb lausa mulje, et autor on teadlikult jätanud pöördelisi ja olulisi sündmusi lava taha: hiljem mainitakse justkui muuseas süžee mõttes olulise sündmuse tulemust, aga üksikasjalikku kirjeldust juhtunust ei ole.

Mõlemad Ristikivi romaanid on kirjutatud tagantjäreletarkusega: lugeja ja autor teavad, et varsti juhtub midagi väga olulist ja kõik, mis kunagi oli, kaob sõja keeristes, aga tegelasi saladusse pühendatud pole. „Hiietantsijates” on üles tähendatud kliimanoorte ja looduskaitsete keskkonnamuresid; arvutitega sina peal olevas poisis tekitavad ärevust uudised tehisintellekti kiirest arengust. Siin on tegelased, lugejad ja autor sarnasel posit-

⁴ E.-M. Talivee, Kerge sulega rasketest teemadest. – Looming 2026, nr 4, lk 559–562.

sioonil: me ei tea, mis kõik juhtuda võib, sest romaani sündmustik jääb ligikaudu ilmunisele eelnenud aastasse.

Kas see on ikka maailmalõpu ootus ja apokalüpsise kartmine? Või teadlikkus aeglaselt, kuid kindlalt jahvatavatest protsessidest, mis inimeste elu arvatavasti üha rohkem mõjutama hakkavad, riskidest, mis võivad, aga ei pruugi realiseeruda? Nagu Talivee mõonab, on romaani toon optimistlik ja seda võibki lugeda ka arutlusena selle üle, kuidas kohaneda kiiresti muutuvate oludega, mis paratamatult läheb üle kivide ja kändude. Romaani kliimanoores võimendavad Greta Thunbergi mõttesuunda, et keskkonnakatastroofi mõju vähendamiseks tuleb midagi teha, ja näevad võimalusi, mida teha. Isegi kui nad saavad aru, et nende käed jäävad lühikeseks: üksnes omal jõul midagi otsustavat ette võtta ei ole võimalik, seetõttu tuleb igal moel suurendada inimeste teadlikkust. Koolinoored Mona ja Rasmus käivad liigse metsaraie vastasel meeleavaldusel, kus loodusemees Harald kõne peab. Ajakirjanik Kaarel aitab Haraldil oma tarkust ja sõnumit levitada televisiooni vahendusel. Folklorist Katriini soov saada lapsi näib suurem kui mure omaenda toimetuste põhjustatud keskkonnakahju pärast. Üksi metsa keskele elama läinud Jane lähenemine on harjumatum: tema eluviisi eesmärk on ükskõik millega täitsa üksi hakkama saada. Päästamet soovib hoida kriisi puhuks kodus seitsme ööpäeva toidu- ja veevaru (ma ei ole päris kindel, kas mul nii palju on). Jane on ses mõttes kriisiks hästi valmis (tema varud peavad palju kauem vastu) ja ilmselt aitaks teistelgi toime tulla, kui ta poleks otsustanud oma varusid muude hädaliste eest kaitsta. Aga loo lõpplahendus lubab aimata, et ka Jane võib ümbritsevate inimeste suhtes leebuda.

Karl Martin Sinijärv ütleb, et romaanis „normaalseid” tegelasi ei olevat: „kivi-

rähkjasse absurdivõtmesse teos ei tüüri – tüüpe ja nende isikupärast napakust küll utreeritakse, ent ei karikeerita.”⁵ Nõustun pooleldi: romaanis igavaid tegelasi ei näidata, aga kui „Hiietantsijate” täiesti eluliselt usutavad tegelased on kõik „kiik-suga” ja mingist normist kõrvalekaldujad, siis oleks raske leida igavat ja normaalset inimest. „[M]e oleme siin kõik jaburad. Mina olen jabur. Sina oled jabur,” nagu ütles Irvik Kass Alice’ile Imedemaal.⁶ Küllap sünnivad igavad tegelaskujud kirjeldaja küündimatuses või kunstilisest taotlusest.

Ladusate ja huvitavate olukirjelduste voogu süüvides romaani tegelaste rohkus ei häiri, isegi kui mõni nimi vahepeal segi läheb või hämaraks jääb. Pea- ja kõrvaltegelaste piir muutub tõesti häguseks, aga kui leppida, et „Hiietantsijad” on panooramomaan, võib peategelase mõistest selle käsitlemisel ka loobuda ja käsitada teost kui kimpu kogemuslugusid ja pajatusi, mis meenutavad neid muidujutte, mida inimesed üksteisele igapäevaselt räägivad. Igatahes on tegelasi, kelle vaatepunktist lugu jutustatakse, kuus: kaks noort – Rasmus ja Mona –, kolm mõnevõrra vanemat tegelast – Jane, Katriin ja Kaarel – ning tark vanamees Harald.

See tegelaste komplekt ja kokkupuutumise viis meenutab formaalselt võttes koomilise ooperi või *commedia dell’arte* kesksete tegelaste seltskonda. Igaüks neist kuuest saab oma mõtete ja toimetustega pikalt üksinda keset lava olla. Osa neist on omavahel sugulased ja puutuvad kokku sel pinnal. Harald on Rasmuse vanaisa, Mona

⁵ Sinijärv soovib põnevat raamatut: ühtki „normaalset” ehk igavat tegelast siin polegi. – Postimees. Raamatud 9. I 2026.

<https://raamatud.postimees.ee/8393144/sinijarv-soovib-ponevat-raamatut-uharki-normaalsed-ehk-igavat-tegelast-siin-polegi>

⁶ L. Carroll, Alice Imedemaal. Tlk J. Kross. Tallinn: Eesti Raamat, 1971, lk 52.

on Katriini õetütar. Ülejäänud kontaktid on juhuslikud, kuid osa neist süveneb. Kaarel intervjuueerib loodusajakirjanikuna Haraldit ning kohtub Katriiniga kõrtsis ja kutsub ta hiljem Saaremaale nõu andma. Jane on erak, aga ta peab blogi, mida Mona huviga jälgib.

Romaani süžee saaks soovi korral tõmmata liistule, mis eeldab loo lõppu abieluga. Melanhoolse võitu olekuga noored Rasmus ja Mona leiavad pärast kõhklusl lõpuks teineteist armastajatena. Romaani lõpul moodustavad ootamatu lõpplahenduse teise paari suure päranduse saanud Kaarel ja toekate materiaalsete varudega⁷ kindlustatud Jane, kes on mõlemad enne romaani sündmustiku algust oma kaaslasest lahku läinud. Katriin, kes võinuks samuti Kaarliga paari moodustada, jääb truuks oma abikaasale ja saab lapse. Aga need süžee käigud ei tundu peamised, teekond näib olulisem kui sihtpunkt.

Inimeste tegevuse kõrval on romaanis väga olulised ka paigad ja maastikud. Näidet sellest, kuidas looduslik pühapaik võib olla romaani keskne tegelane, võib lugeda ameerika ulmekirjaniku Ann Leckie „Kaarnatornist“ („The Raven Tower“, 2019). Loos on üsna vabalt kasutatud William Shakespeare'i „Hamleti“ tegelaste ja sündmustiku eeskujud, kuid selle jutustaja on jumalike võimetega püha kivi, kes on küll oma algsest paigast ära viidud ja pandud vastu tahtmist tööle imettegeva vesikivina. Nii kaugelt „Hiitantsijad“ ei lähe. See on realistlik romaan, mida võib vaid ajuti kahtlustada maagilisse realismi kaldumises. Ja ka siis võib veenvalt väita, et kirjeldatud on tegelase uitmõtet või ekslikku arusaama sellest, mis tegelikult toimub.

Üleloomulikke motive romaanis küll esineb, aga harva ja umbes samal kombel

kui muistendipärimuses. Ikka on keegi kuulnud millestki kummalisest või kogunud midagi piiripealset: Katriin tunneb hiimetsas ringi vaadates, et „koht tekitab tõepoolest natuke kõhedust“ (lk 289). Aga teisel on ta kõhklev: „„Kas sa usud, et see koht on kuidagi eriline?“ // Katriin kehitab õlgu. Ta ei tea. Ja sellel pole ka tähtsust. Pühadus on nagunii ainult sotsiaalne konstruktsioon ning animistlik mõtlemine on inimestesse sisse kodeeritud, ükskõik kui palju nad loodusest ei kaugeneks. Neil on kaldumus kõnetada elutuid objekte, pidada veidraid juhuseid tähenduslikeks, uskuda, et keegi juhib nende elu.“ (lk 291) Kõhkluses on siiski alati kübeke entusiasm: „Katriin kibeleb juba Kaarli maa kohta vaatama. Ta on selle piirid ja teed ning metsad ja heinamaad juba kaartide põhjal pähe õppinud, nüüd tahab ta minna seda uurima, tunnetama, nagu ta armastab endale öelda, kuigi midagi tunnetanud pole ta pühapaikades kunagi. See, et mõni metsatukk näeb huvitavam või kuidagi süngem välja kui teised, ei tähenda veel, et seal kohe midagi oleks. Energeetiliselt ja salapäraselt ja üleloomulikku.“ (lk 288–289)

Muistendi žanri kuuluvates lugedes kirjeldatud sündmuste tõeväärtust tuleb kuulajatel kaaluda ja hinnata, kuid need ei ole lood, mida kõik rääkijad ja kuulajad kohe usuksid ja tõe pähe võtaksid. Tuleb ju arvesse võtta asjaolusid ja rääkija usaldusväärsust. Erinevalt muinasjuttudest – mille puhul eeldatakse, et need on imejutud – võivad muistendid olla rääkijate-kuulajate arvates tõsilood, aga mitte tingimata. Seetõttu ei tundu need enamasti elavas pruugis olevat asjaosalistele „rahvajutud“, vaid tavapärase infovahetuse osa. Ka üks ja sama inimene saab uskuda korraga mitut vastandlikku asja: kõhklev Katriin tunneb huvi liukivide vastu, mille peal on naisterahvad liugu lasknud, et käima peale saada, ja üritab neid samal otstarbel kasutada.

⁷ Need on küll suures osas konservid ja muu praktiline kraam, mis aitab kriisi üle elada.

Romaani looduslikud pühapaigad tunduvad sellised, et kõik need võiks kaardilt leida ja nende kohta arhiivist üht-teist lugeda. Sündmustiku seisukohalt keskne paik on lihtsasti lokaliseeritav Saaremaa lääneosas Tagamõisa poolsaarele: „Kaarli päritud maatükk, millest suure osa katab hiis, asub nelja küla – Läägi, Kurevere, Kehila ja Tammese piiril. See on üüratu kompleks, kus on olemas pea kõik – hiie-metsast kuni hiiesooni välja. Selle keset, vana heinamaad, kutsutakse Hiieniidiks. Siin varjasid inimesed end teise maailmasõja ajal, kui sakslane oli põgenenud ja venelane tulnud, ning võib-olla tegid nad sama sadu aastaid varemgi, siia on kuskile Põhjasõja ajal suur rootslaste varandus ära peidetud ning Hiieniidis asuvalle Hiiekivile lisaks on siin ka madal raudkivi, mille lohkudesse koguneb vihmavesi, millega haiged on end tervendanud.” (Lk 289)

Küllap on see kirjeldus kooskõlas paiga inventeerimise aruandega. Maa- ja ruumi- ameti geoportaali kaudu leitaval looduslike pühapaikade kaardil⁸ on kirjeldatud maa-ala piiritletud. Rahvaluule arhiivi kohapärimuse andmebaasi Koobas⁹ abiga võib leida romaani sündmuste kirjeldust toetava loo, mille Tallinna Pedagoogiumi õpilane August Tõkman kogus 1939. aastal oma Kehila külast pärit 43-aastaselt emalt Sohvie Tõkmanilt: „Kehila ja Läägi külade vahel Hiie niitis, Hiie pere juurest natuse maad, on suur hall kivi, millest räägitasse, ät selle toond kurivaim. Kurivaim tahtand selle kivi viia Kihelkonna kirgu ukse ede, ät rahvas änam kirku äp saaks. Ühe pere kukk [...] lauland umbest ning kivi kukkund sõnna maha. See on säääl niitis igavene ull koht, kohes inimesed ikka ää kaduvad. Ühekorra üks Tammese küla mees keind niitis poole pääva ning tulnd midu ning

midu korda sõnna kivi juure tagasi. Kehilast Kaibiste Miina olnd ühekorra vassiga-tega iganis hädas. Küll lapsest saadik säääl niitis keind, äga äi osa koju minna. Sõnna olid ka mõned teised ää kadund.”¹⁰

Kahtlustan, et romaan on pealkirja ja mõne teema laenanud Ferdinand Leinbocki (Linnuse) 1923. aastal samuti Saaremaal, kuid Karja kihelkonna Metsääre külas kirja pandud teatest: „„Hiietantsijate koha” üle räägiti, et säääl vanast kiviringi sees tantsimas käidud mida „Hiiel” käimiseks nimetatud, tantsijaid aga „hiie-tantsijateks”. [...] Rahva jutu järele olla tamme juure, kivide alla tüdruk maetud, keda kunagi vanasti röövlid „Hiietantsijate kohal” kinni võtnud ja ära tapnud.”¹¹ Kõiki arhiivist leitud motiive on töödeldud, arendatud ja seotud loo realistlike tege-lastega, nii et need mõjuvad loomulikult ning ärkavad uuele elule. Ei jää muljet, et „Hiietantsijad” oleks etnograafiline kirja-töö või rahvajutukogumik, mis teeskleb ilukirjandustest. Tohtu arhiivitektide massiga kokku puutudes on kirjanikul seda viga lihtne teha: ka Andrus Kivirähki „Rehepapp” ei ole sellest patust päris prii.

Mullusele eesti pikale proosale heitis Made Luiga ette mugavust, mis tundub tähendavat oma mugavustsooni kinni jää-mist.¹² Kas see kehtib ka „Hiietantsijate” kohta? Võib-olla. Kindel on see, et raamatu autor teab, millest ta kirjutab. Kuigi folkloristi tööd puudutav on ainult üks osa romaani ainevallast, saab „Hiietantsijate” vahendusel valdkonnast kaugemal seisja vähemalt mõne kõneka stseeni ja dialoogi kaudu aimu, millega ja kuidas tegelevad kohapärimuse ja muinasjuttude uurijad ning milliseid mõtteid mõlgutavad. Autor

¹⁰ ERA II 223, 321/2 (1).

¹¹ E 53242/2a; ilmunud: Hiie ase. Hiis eesti rahvapärimeses. Koost M-A. Remmel. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1998, lk 112–113.

¹² M. Luiga, Lahja lehema aasta pikas proosas, lk 378.

⁸ https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/looduslikud_pyhapaigad

⁹ <https://galerii.kirmus.ee/koobas/>

on seda usutavalt ja loomutruult kirjeldanud.

Looduslike pühapaikade inventeerimine, millega Katriin igapäevast leiba teenib, tähendab arhiivis säilitatavate kohapärimuse üleskirjutuste kokkuvii mist reaalse maastikuobjektiga ja siis selle ülevaatamist: „Hall graniit, kohati roosakas. Kõrgus kaks meetrit 45 sentimeetrit. Pikkus põhja-lõuna suunas neli meetrit kümme sentimeetrit, laius idalääne suunas kaks meetrit 30 sentimeetrit. Ümbermõõt üheksa meetrit 80 sentimeetrit. Peaegu kõik kivi küljed on negatiivse kaldega, lõunapoolne nurk terav ja eenduv. Loodenurk samuti terav ja ülevalt eenduv. Rahnu peal pidavat olema auk, mis sinna kunagi puuriti, et kivi lõhata, kuid kohalik metsavaht olevat selle ära keelanud. // Katriin teeb kohustuslikud pildid igast neljast põhiilmakaarest, paar pilti mõningatest detailidest ja lähivõtted samblikust kivil. [...] Näiteks usuti vanasti, et kivi all elavad maa-alused, kes öösiti ketravad, ja inimesed olevat neid, kõrv vastu kivi, kuulamas käinud. Varem oli kivi juures ka redel, et kivi pealt saaks korjata sammalt, mida tarvitati ravimiseks. Samuti olevat siin nähtud tulihändasid ja nõidu tuledega vehkimas ning muidki imeasju. [...] Teise kivi leidmisega läheb veidi kauem aega, ehkki see on vaid paar kilomeetrit eemal. Selle juurde jõudmiseks peab ta ületama ühe kohaliku naise peenramaa ja seejärel kõndima veel paarsada meetrit üle heinamaa ning sellel asuva kohaliku lennuraja. // Naine aiamaal, kes talle teed juhatab, vaatab teda hetke kummastusega, kui ta seletab, mida ta täpselt otsib. // Katriin on nende üllatunud ja imestavate pilkudega harjunud. Kusagil on inimesed, kes töötavad välja vähiraavimit, koostavad riigieelarveid, opereerivad kellegi aju või sõdivad oma kodumaa vabaduse eest. Tema mõeldab samal ajal ohvri lohu läbimõõtu.” (Lk 30, 34)

See on südantsoojendav eriti võrreldes Mehis Heinsaare muidu huvitava romaaniga „Kadunud hõim” (2022), mille peategelane justkui töötab kirjandusmuuseumis folkloristina, aga ilmselt mingis paralleelmaailmas, kus asjad käivad teisiti kui meie omas. Küllap saab maagilise realismi valda kuuluvale raamatule sellised eksimused andestada. Kuna rahvaluule arhiivi seltskond kuulub minu mugavustsooni, siis mulle olid järjekindlalt tavalise realismi poole hoidvad „Hiietantsijad” just seetõttu väga mokkamööda. Ühtegi teist päris sellist romaani ma nimetada ei oska. Kui võrk kaugemale heita, siis meenub Henri Bromsi „Paiga hing” (sm „Paikan henki”, 1993, e k 2001), mis räägib Tartu semiootikutest, ja Meelis Friedenthali „Inglite keel” (2016) varauusaegse kirjava uurijatest.

Eks ole iga eesti keeles kirjutatud romaan mõne kandi pealt ainulaadne ja on tore, et leidub hea sulejooksuga inimesi, kes üldse võtavad romaane kirjutada. Küllap oleks tore lugeda ka hästi kirjutatud eesti romaani aktuaari, kahju käsitleja, koerajuhi, patendivolniku, reisisaatja, relvuri, tuleohutusspetsialisti või vallasekretäri elust, kuhu on kogutud huvitavaid lugusid selle ameti töös ette tulevatest iseloomulikest juhtumistest. Politseinike ja arstide kirjutatud romaanid on tavapärased – küllap aitavad nende püsimisele ja paljunemisele kaasa vastavad teležanrid – ning omal ajal oli menukas Mihkel Tiksi „Korvpalliromaan” (1985). Laiemas mõttes autobiograafiliste sugemetega mugavustsooniromaanil on väärikas kultuurilooline nišš: sedasorti kirjatööd toetavad durkheimilikult väljendudes ühiskonna sisemist sidusust või lotmanlikult väljendudes kultuuri autokommunikatsiooni ja hoiavad alal ühist mälu.

OTT HEINAPUU